

מחווון לשאלון בהיסטוריה, חורף תשפ"ה, 2025, מס' 22261

הנחיות כלליות:

- * ההנחיות למעריכים במחווון זה מיועדות לבחינה במועד זה בלבד.
- * שינויים יימסרו בתדריכים בעל פה ובשיחות הכוונה עם המעריכים הבכירים.
- * במחווון לא הובאו כל האפשרויות לתשובה נכונה, אלא רק מבחר תשובות. אם תלמיד משיב תשובה שאינה במחווון ואינה מוכרת למעריך, על המעריך לבדוק בספרים ולהתייעץ לפי הצורך עם מעריך בכיר. כל זאת כדי להבטיח שעל תשובות נכונות יינתן ניקוד הולם.
- * בכל סעיף יש להקפיד על ניקוד על פי ההנחיות בכתב ועל פי ההנחיות שיימסרו בתדריכים ובבדיקה במרב"ד.
- * אם תלמיד מילא את כל המטלות הנדרשות אך לא הפריד בין מטלות שונות, כפי שנדרש בשאלה, יש לקבל את התשובה, ואין להפחית לו נקודות.
- * ההנחיות במחווון מנוסחות בלשון זכר, ומכוונות למעריכים ולמעריכות כאחד.

תזכורת: הגדרות למטלות בבחינה

- * **הציגו/תארו/הביאו** – הצגה/תיאור של התופעה, הפעולה, האירוע, התהליך הנדרשים בשאלה, בלי להסביר את הסיבות להתהוותם או את התוצאות/ההשפעות שלהם.
- זהו מעין "צילום תמונת מצב" (מאפיינים, משתתפים, זמן, מקום).
- * **הסבירו** – הבהרה, פירוש של העניין המבוקש; סיבות/גורמים שהביאו לתהליך/לפעולה/לאירוע; תוצאות/השפעות של העניין המבוקש.
- * **השוו** – יש להשוות בין שני עניינים מבוקשים, על פי קריטריונים, ולהבהיר את הדומה ואת השונה בכל אחד מן הקריטריונים שהוצעו.
- * **הדגימו** – הבאת דוגמה הממחישה ומבהירה את העניין המבוקש (יש לתת דוגמה מפורטת, ואין להסתפק בהכללה).

ספרי הלימוד המאושרים:

לאומיות

- שים לב: הפירוט של העמודים בספרי הלימוד הוא רק מבחר, יש לקבל גם תשובות נכונות אחרות.
1. י' משעול, **הלאומיות המודרנית וראשית הציונות**, היי סקול, 2011 (להלן היי סקול 1).
 2. י' קוברסקי, **הלאומיות בישראל ובעמים – ראשית הדרך עד 1920**, כנרת, זמורה, דביר, 2014 (להלן כנרת 1).
 3. מ' בר הלל, ש' ענבר, **עולם לאומי חלק א' – טיול היסטורי בשבילי הלאומיות בישראל ובעולם**, לילך, 2008 (להלן לילך 1).
 4. ק' אביאלי-טביביאן, **מסעות בזמן – לאומיות במבחן – הלאומיות בישראל ובעמים: ראשית הדרך עד 1920**, מט"ח, 2008 (להלן מט"ח 1).
 5. א' נווה, נ' ורד, **הלאומיות בישראל ובעמים – ראשית הדרך עד 1920**, רכס, 2008 (להלן רכס 1).
 6. א' דומקה, ח' אורבך, צ' גולדברג, **הלאומיות – ראשית הדרך**, מרכז זלמן שזר, 2008 (להלן שזר 1).

מלחמת העולם השנייה והשואה

1. י' משעול, **נאציזם מלחמה ושואה**, היי סקול, 2014 (להלן היי סקול).
2. מ' בר הלל, ש' ענבר, **נאציזם ושואה**, לילך, 2010 (להלן לילך).
3. ק' אביאלי-טביביאן, **מסעות בזמן – משלום למלחמה ולשואה**, מט"ח, 2009 (להלן מט"ח).
4. א' נווה, נ' ורד, ד' שחר, **טוטליטריות ושואה**, רכס, 2009 (להלן רכס).
5. י' גוטמן, **טוטליטריות ושואה**, מרכז זלמן שזר, 2009 (להלן שזר).

בונים את מדינת ישראל במזרח התיכון

1. י' משעול, **בונים מדינה – יהודית ודמוקרטית במזרח התיכון**, היי סקול, 2014 (להלן היי סקול 2).
2. מ' בר הלל, ש' ענבר, **עולם לאומי ב – בונים מדינה במזרח התיכון**, לילך, 2009 (להלן לילך 2).
3. ק' אביאלי-טביביאן, **בונים מדינה במזרח התיכון**, מט"ח, 2009 (להלן מט"ח 2).
4. א' נווה, נ' ורד, ד' שחר, **הלאומיות בישראל ובעמים – בונים מדינה במזרח התיכון**, רכס, 2009 (להלן רכס 2).
5. א' דומקה, ח' אורבך, צ' גולדברג, **בונים מדינה במזרח התיכון**, מרכז זלמן שזר, 2009 (להלן שזר 2).

פרק ראשון – מלחמת העולם השנייה והשואה

1. מדיניות ואידאולוגיה נאצית – מרעיון למעשהא. כיצד הושג שיתוף הפעולה של רבים מאזרחי גרמניה עם מדיניות המשטר הנאצי:על פי מקור 1:

- באמצעות תעמולה (מפגני ראווה, טיפוח ההערצה להיטלר), חינוך, הקניית תחושת שייכות, גאווה לאומית וביטחון.
- שמואל קנלר מתאר את השימוש ב"סממנים של עוצמה ושל כוח", "ברחובות ברלין הופיעו דגלים ארוכים עם צלב הקרס", "יותר ויותר אזרחים לבשו מדים חומים וצעדו בהפגנות".
- הוא מתאר את תהליך ההיקסמות וההתלהבות מן המצעדים, ממפגני הראווה ומהפגנת העוצמה של המשטר – "כמעט יכולתי להרגיש רוגע ואולי אף גאווה שאני שותף לעם חזק", "נאומים של היטלר... המונים הריעו לו".
- הוא מתאר את העברת המסרים באמצעות החינוך הלא-פורמלי – הסוכרייה בחנות המתקים, הצטרפות לתנועת הנוער "היטלר-יוגנד".

על פי מקור 2:

- באמצעות טרור שהופנה כלפי מתנגדים פוליטיים ואזרחים המזוהים עימם, באמצעות חקיקה שביטלה זכויות וחירויות והעמידה את כוחו של השלטון לטובת המפלגה הנאצית ובאמצעות "מהפכה זוחלת" שהרגילה את האוכלוסייה לשגרה של טרור פוליטי וביטול הדרגתי של הדמוקרטיה.
- סבסטיאן הפנר מספר על השתקת מתנגדי המשטר – "הם פוצצו עתה באופן קבוע ובעזרת גדודים מיוחדים את אספות הבחירות של כל שאר המפלגות", רציחות של מתנגדים פוליטיים, שרפת בית של משפחה סוציאל-דמוקרטית.
- הוא מתאר את ההשפעה של אווירת הטרור על הציבור, שלומד לשתוק, להתעלם ולהשלים עם המתרחש – "האזרח הרגיל לא ראה ולא שמע בעיניו ובאוזניו הרבה יותר ממה שכבר היה להרגל בשנים האחרונות: ... וחוץ מזה עסקים כרגיל".
- הוא מציין את השימוש בחקיקה כאמצעי לרכוש את הזדהות הציבור עם מדיניות המשטר – "שר הפנים... פרסם הוראה מדהימה ולפיה בכל מקרה של תגרה... ולירות ללא התראה באחרים", "רק בגלל שרפה קטנה ברייכסטאג, לקחו מהם... את מעט החירות האישית... וכאילו כל זה מחויב המציאות".
- הוא מתאר את התגובה הפסיבית של החברה הגרמנית לטרור, לכללי המשחק החדשים, ולפגיעה בחירויות הבסיסיות של האזרח כתהליך של התרגלות הדרגתית, ביטול עצמי והתנהגות של "עדר".

כיצד השפיעה זהות הדובר בכל אחד מן המקורות על התיאור שהוא הציג בקטע:מקור 1:

הדובר הוא יהודי יליד גרמניה שמתאר את זיכרונותיו מן התקופה שבה היה בן 8. התיאור מוצג מנקודת המבט של ילד צעיר, תמים, חסר פרספקטיבה, נוח להתרשם. הוא מתפעל מהפגנת העוצמה והכוח של הנאצים ומן הסוכרייה המעוצבת על פי הסמל הנאצי, הוא רוצה להשתייך, ומקנא בחבריו הארים שהצטרפו להיטלר-יוגנד.

מקור 2:

הדובר הוא גרמני משכיל, עורך דין במקצועו, שאינו תומך בנאצים, ובהמשך (בשנת 1938) אף עוזב מרצונו את גרמניה. בתיאור הוא מציג את נקודת המבט של אדם בוגר, משפטן, בעל פרספקטיבה היסטורית והשקפת עולם מגובשת, בן לעם הגרמני המתבונן באירוניה ומעמדה ביקורתית על האופן ההדרגתי שבו המשטר הנאצי מבסס את הנאציזם בגרמניה.

בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 91–105; לילך, עמ' 126–132; מט"ח, עמ' 116–117, 123–125, 129–133;
רכס, עמ' 131–132; שזר, עמ' 107–111, 115.

ב. המאפיינים של היהודי על פי הדימוי שלו באידאולוגיה הנאצית:

- היהודי הוא טפיל ונצלן שחי על חשבון גזעים אחרים.
- היהודי הוא מקור הרוע וההרס, בן דמותו של השטן.
- היהודי חותר לשליטה בעולם על ידי השתלטות כלכלית והפצת רעיונות אוניברסליים כגון: הומניזם, ליברליזם, סוציאליזם. היהודי מזוהה עם הבולשביזם/קומוניזם, ועם הקפיטליזם.
- היהודי ערמומי ופועל במרמה כדי שלא יבחינו במזימות ההשתלטות שלו.
- היהודי חסר רגשות ואינו אנושי.
- היהודי מייצג את כל התכונות השליליות וההרסניות (מזוהם, מלוכלך, ערמומי, מפיץ מחלות, תאב בצע, מכוער, חסר כל עכבות מוסריות), המנוגדות לתכונות של בני הגזע הארי.
- המאפיינים של היהודי עוברים בירושה וטבועים אצל כל יהודי ללא יוצא מן הכלל.

מקור מספר הלימוד:

יש לבחור במקור מתאים מספר הלימוד ולהסביר כיצד הוא מבטא את ההשפעה של דימוי היהודי באידאולוגיה הנאצית.

ההשפעה של דימוי זה על תחילת ההרג ההמוני של יהודים דווקא עם פלישת גרמניה לברית המועצות:

- הפלישה לברית המועצות (יוני 1941) נתפסה על ידי השלטון הנאצי כמהלך מכריע שמטרתו לחסל את האיום הקומוניסטי על גרמניה ועל העולם כולו. הדימוי של היהודים כיצרי האיום הקומוניסטי ומנווטי השלטון הקומוניסטי הזין את התפיסה שרצח היהודים בשטחי ברית המועצות הוא חלק מן המהלך של חיסול הקומוניזם.
- הכיבוש של שטחי מרחב המחיה במזרח המיועדים לעם הגרמני ולגזע הארי, השליטה עליהם ויישום "הסדר החדש" על פי האידאולוגיה הנאצית חייבו שהשטחים שנכבשו "יטוהרו" מן הגזע היהודי, אויב הגזע הארי ותרבותו.
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 67–68, 226–227; לילך, עמ' 48, 108–109, 225, 244; מט"ח, עמ' 92, 96–97, 211; רכס, עמ' 110–113, 164; שזר, עמ' 94, 99–101, 221.

2. היהודים בצפון אפריקה ובאירופה תחת הכיבוש הנאצי**א. כיצד באה לידי ביטוי בקטע המקור המדיניות של הנאצים כלפי היהודים בתוניסיה:**

- גירוש: המשפחה של אנני גורשה מביתה.
- החרמת דירות ורכוש של יהודים – הבית של המשפחה נהפך למבנה של הצבא הגרמני.
- גיוס לעבודות כפייה – הגברים נאלצו ללכת בכל יום לעבודת כפייה.
- סכנה פיזית לחייהם – חאלד הודיע להם שהם נתונים בסכנה גדולה, ועליהם לברוח מייד.

נקודות דמיון בין המדיניות שנקטו הנאצים כלפי היהודים בתוניסיה ובין המדיניות שנקטו כלפי היהודים בפולין**מייד לאחר כיבושה:**

- הקמת רשות מיוחדת לטיפול ביהודים.
- תקנות, גזרות וחוקים אנטי־יהודים, שינוי במעמדם, חוקי גזע.
- הרחקת היהודים מכל תחומי החיים, פיטורי יהודים מן המגזר הציבורי.
- מעצרי מנהיגים יהודים.
- תעמולה אנטישמית והאשמת היהודים במלחמה.
- הרס בסיס כלכלי: נישול, אריזציה, החרמת רכוש, קנסות.
- מסירת מקלטי רדיו.
- עבודות כפייה, חטיפת אנשים ברחוב.
- מינוי הנהגה יהודית – יודנראט במזרח, ועד יהודי בצפון אפריקה.
- מינוי ממונה מטעם האס־אס (ולטר ראוף בתוניסיה, היידריך והנס פרנק בפולין).
- סימון היהודים – חובת ענידת טלאי צהוב.

הגורם לדמיון זה:

האידאולוגיה הנאצית ראתה ביהודים שחיו בתוניסיה חלק מן היהדות העולמית, שנתפסה כאויב מרכזי של הגזע הארי ושל העולם כולו. (מתוך מברק ריבנטרופ: "היהדות בכללה היא אויבנו הגדול ביותר ויריבינו העיקש ביותר"). תפיסה זו הכתיבה מדיניות כוללת וטוטלית שמכוונת נגד כל היהודים באשר הם.

בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 183–185, 289; לילך, עמ' 184–187, 250–252; מט"ח, עמ' 189–208, 237–241; רכס, עמ' 189–200, 238–241; שזר, עמ' 163–169, 300–307.

ב. כיצד אחד מדפוסי ההתייחסות של האוכלוסייה המקומית כלפי היהודים בארצות הכיבוש הנאצי בא לידי ביטוי**בקטע המקור:**

הדפוס: אנשים לא יהודים שפעלו בתוך כדי סיכון כדי לעזור ליהודים. בקטע: מתארת היהודייה אנני בוכריס, ילידת תוניסיה, כיצד חאלד (בנו של שר ערבי לשעבר בחצרו של שליט תוניסיה) הזהיר את משפחות היהודים שהתחבאו בבית החרושת לשמן מפני הגרמנים, הבריה אותם והסתיר אותם בחווה של משפחתו עד תום הכיבוש הגרמני.

מהו ההבדל בין גורל היהודים בארצות צפון אפריקה ובין גורל היהודים באזורי הכיבוש הגרמני באירופה בתקופת**ביצוע "הפתרון הסופי":**

"הפתרון הסופי" לא יושם בארצות צפון אפריקה.

הסיבות להבדל זה:

- משך הזמן שארך הכיבוש הנאצי: כיבוש קצר (כשישה חודשים) בצפון אפריקה מנע מן הנאצים לנקוט מדיניות קיצונית נגד היהודים (לעומת פרקי זמן ארוכים יותר באירופה ובפרט בפולין – שש שנים).
 - מצב המלחמה בזירות השונות: בצפון אפריקה – הפצצות בעלות הברית, אי־יציבות קווי הגבול, חשש גובר של חיילי צבא גרמניה מפני התקדמות בעלות הברית, שגרם להם לעסוק בהישרדות (לעומת החזית באירופה בתקופה זו).
 - ריחוק גאוגרפי של מדינות צפון אפריקה ממרכזי ההשמדה באירופה ומתשתיות התחבורה של גרמניה (לעומת קרבה של מדינות אירופה הכבושות למחנות ההשמדה, שרובם היו בפולין, שילוחם ברכבות).
 - מידת שיתוף פעולה של האוכלוסייה המקומית: בצפון אפריקה מרבית האוכלוסייה לא נטתה לשתף פעולה עם המדיניות הנאצית (לעומת מזרח אירופה שבה רוב האוכלוסייה הייתה אנטישמית ו/או סבלה מאוד ממצוקת המלחמה וזיהתה את היהודים עם הקומוניסטים).
 - מספר אנשי האס־אס והכוחות של הנאצים במקום: מיעוט אנשי אס־אס במנגנון השלטוני בתוניסיה ובלוב (לעומת מדינות הכיבוש באירופה).
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 289 – 295, 183 – 185; לילך, עמ' 250 – 252, 291, 306; מט"ח, עמ' 189 – 191, 237 – 240, 260 – 263; רכס, עמ' 189 – 197, 238 – 241; שזר, עמ' 300 – 307.

3. הגטאות, מלחמת העולם השנייה בשנתיים האחרונות**א. המטרות של הנאצים בהקמת הגטאות:**

- (מטרה מוצהרת) לנטרל את השפעתם המזיקה של היהודים (הפצת מחלות מידבקות, פגיעה בכלכלה על ידי ספסרות וניהול שוק שחור, הפצת שמועות וידיעות שיזיקו לגרמניה) באמצעות הפרדתם מן האוכלוסייה הלא יהודית.
- ניתוק היהודים ובידודם מן העולם החיצון בהתאם לאידאולוגיה הנאצית.
- ניתוק היהודים ובידודם מן העולם כדי למנוע כל אפשרות לסייע להם.
- נישול היהודים מבתייהם, ביזת רכושם וניצולם לעבודות כפייה.
- ניתוק הקשרים בין הקהילות היהודיות.
- ריכוז היהודים כשלב ביניים לפתרון בעיית היהודים כדי לאפשר שליטה על מקום הימצאם.
- פיקוח יעיל על היהודים.
- הכחדה עקיפה, חיסול מנטלי ופיזי על ידי מניעת אמצעי קיום בסיסיים ואיסור פעילות רוחנית.

כיצד תנאי החיים שיצרו הנאצים בגטאות סייעו לממש את המטרות שהוצגו:

- הנאצים הקיפו את הגטאות בחומות ובגדרות, הציבו שלטים ועליהם כיתוב אזור נגוע במגפה, והציבו משטרה (פולנית ויהודית) לשמור על השערים – כדי לרכז אותם, לפקח עליהם, לבודד אותם, ולנתק אותם מן העולם החיצון.
- הנאצים הנהיגו מדיניות של הרעבה מכוונת שהובילה לתהליך מתמשך של הידרדרות עד כדי המתה איטית בעיקר בקרב אוכלוסיות חלשות.
- הנאצים הקימו גטאות בשכונות מוזנחות ודלות שהתאפיינו בתשתית ובתנאי תברואה גרועים במיוחד. תנאים אלה הצמיחו מחלות מדבקות ומגפות, שגרמו לתמותה המונית.
- הנאצים צופפו את היהודים בשטח קטן מלהכיל את כל תושביו. הצפיפות האיומה לצד תנאי תברואה ירודים האיצו את התפשטות המחלות.
- הנאצים הנהיגו עבודות כפייה בתנאי עבודה קשים וניצלו את כוח העבודה של היהודים לצורכיהם.
- הנאצים מינו בכפייה יודנראט ודרשו להפעיל משטרה יהודית שנאלצו לציית לתכתיביהם ואפשרו פיקוח יעיל על תושבי הגטאות.
- הנאצים אסרו על היהודים לקיים פעילויות חינוכיות, דתיות ותרבותיות כדי "לשבור את הרוח".

כיצד התמודדו היהודים עם תנאי החיים בגטאות:

פעולות מן תחום הפיזי:

הקמת מערך של מפעלי עזרה לנזקקים; הברחת מזון אל תוך הגטו בדרכים שונות; הקמת מטבחים ציבוריים; הקמת מערך בריאות (בתי חולים, מרפאות, בי"ס לסיעוד, מרפאות שיניים, מרפאות לנשים הרות ועוד); הקמת מפעלים ובתי מלאכה.

מקור מספר הלימוד:

יש לבחור במקור מתאים מספר הלימוד ולהסביר כיצד הוא מדגים את ההתמודדות של היהודים עם תנאי החיים בגטאות בתחום הרוחני.
בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 186–198, לילך, עמ' 187–205; מט"ח עמ' 189–204; רכס, עמ' 198–222; שזר, עמ' 50–64.

הטענה של שפאר בנוגע לתוכניות הצבאיות של היטלר בשלב מאוחר זה במלחמה:

התוכנית של היטלר לפתוח במהלך צבאי התקפי נרחב נגד ברית המועצות בגזרת הבלקן בשלב זה במלחמה, מנותקת מן המציאות וחסרת כל סיכוי.

בקטע המקור: "בכישורנו המדהים לראות מהרהורי ליבו ולהאמין באשליות שהוא עצמו טיפח"; "כך ניתנה הפקודה האבסורדית [...] להדוף את הרוסים מארצות הבלקן"; "על סמך שיקולי תעתועים תלושים לחלוטין מן המציאות".

כיצד מהלכי המלחמה בשנתיים האחרונות שלה מחזקים את טענתו של שפאר, ביסוס על עובדות היסטוריות:

בשנתיים האחרונות של המלחמה נחל צבא גרמניה תבוסה מתמשכת בכל החזיתות:

- מפלה בקרב סטלינגרד (פברואר 1943), שממנה ואילך אילץ הצבא הרוסי את הצבא הגרמני לסגת לכיוון גרמניה בתוך כדי ספיגת אבדות קשות ביותר.
- פלישת כוחות בריטים ואמריקנים לסיציליה (סתי 1943), כיבוש דרום איטליה, כיבוש רומא (קיץ 1944).
- הפלישה לנורמנדי – "מבצע אוברלורד" (יוני 1944) – קירבה את ההכרעה במערב אירופה (צרפת ובלגיה שוחררו).
- הפצצות כבדות של בעלות הברית על ערים ומרכזי תעשייה בגרמניה, שגרמו לנזקים כבדים ולפגיעה קשה בתעשיית המלחמה של גרמניה.
- הצבא האדום כבש את מדינות הבלקן (רומניה, בולגריה, יוגוסלביה, אלבניה, הונגריה) מידי הצבא הגרמני.
- קרב הבלז'ה האחרון של הנאצים – הקרב על הבלז'ה (סוף 1944) נכשל.
- כוחות בעלות הברית וברית המועצות התקדמו במהירות לכיוון גרמניה ובראשית 1945 כבר פלשו לאדמת גרמניה ממערב וממזרח.

בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 329–332, 343; לילך, עמ' 330–334, 341; מט"ח, עמ' 289–290, 284–286; רכס, עמ' 320–331; שזר, עמ' 311–314, 350–352.

פרק שני – לאומיות וציונות

4.

המטרות של התנועות הלאומיות ופעולות למימושן**א. המטרות של התנועות הלאומיות שפעלו באירופה במאה ה־19:**

- שחרור מכובש ו/או איחוד ומימוש זכות ההגדרה העצמית – הקמת מדינה עצמאית לבני הלאום.
- גיבוש הזהות הלאומית המשותפת של בני הלאום וביסוס זהות זו בקרב בני הלאום.

כיצד פעלו תנועות לאומיות למימוש מטרותיהן:

- מאבק עממי.
- מאבק צבאי נגד שליטים מקומיים ו/או זרים לצורך השגת עצמאות.
- ניהול מאבק נגד כוחות מעכבים בארצם.
- איחוד יחידות פוליטיות נפרדות לכלל יחידה לאומית-פוליטית אחת.
- כריתת בריתות עם כוחות חיצוניים שסייעו למאבק הלאומי.
- גיוס כספים.
- טיפוח של סמלים לאומיים ותרבות לאומית (המנון, דגל).
- טיפוח השפה הלאומית והפיכתה לשפה המשותפת.
- הקניית תכנים לאומיים באמצעות הספרות ובאמצעות מחקר וכתביה של ההיסטוריה הלאומית.
- הקמת מערכת חינוך לאומית.
- בחירת הנהגה והקמת מוסדות.
- הקמת תנועות נוער.

מקור מספר הלימוד:

יש לבחור במקור מתאים ולהדגים בעזרתו פעולה נוספת שבאמצעותה פעלו תנועות לאומיות למימוש מטרותיהן. בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 9, 18–19, 38, 42; כנרת 1, עמ' 16, 31, 43–46; לילך 1, עמ' 14–19, 42; מט"ח 1, עמ' 7, 10, 16, 20–21; רכס 1, עמ' 23, 25, 27, 37; שזר 1, עמ' 14, 16–22, 26, 28.

ב.

כיצד המטרות של הפעילות הציונית בארץ-ישראל בשנים 1882–1914 באות לידי ביטוי במודעה:

- **המטרה** – כיבוש העבודה: הגשמת הציונות באמצעות עבודת אדמה בארץ-ישראל על ידי פועלים עבריים.
- **הביטוי במודעה** – המודעה מגייסת לעבודה את "כל הבנאים, והמסתתים ושאר פועלים עבריים".
- **המטרה** – קידום התיישבות עירונית עברית חדשה. **הביטוי במודעה** – המודעה עוסקת בפיתוח העיר תל אביב: בניית בתים באחוזה בית, בניית הגימנסיה.
- **המטרה** – החייאת השפה העברית: להפוך אותה לשפה הלאומית המדוברת של היישוב היהודי המתפתח בארץ-ישראל. **הביטוי במודעה** – מודעת דרושים פורסמה בשפה העברית.
- **המטרה** – הנחת היסודות לחינוך עברי-לאומי בארץ-ישראל. **הביטוי במודעה** – המודעה מגייסת עובדים לבניית הגימנסיה העברית.

מטרות נוספות של הפעילות הציונית בארץ-ישראל בשנים האלה, וכיצד קידמו הציונים את מימוש המטרות:

- **המטרה** – הקמה ופיתוח של התיישבות חקלאית. **מימוש** – הקמת צורות התיישבות חדשות: מושבה, קבוצה, קואופרציה, פיתוח משקי לימוד להכשרה חקלאית: חוות לאומיות (בן שמן, חולדה), הקמת הכשרת היישוב, הקמת הקרן הקיימת לישראל.
 - **המטרה** – התרחבות ההתיישבות היהודית לאזורים חדשים ברחבי ארץ-ישראל. **מימוש** – רכישת אדמות, התיישבות בגליל, בשומרון ובשפלת יהודה.
 - **המטרה** – כיבוש השמירה: הקמת כוח מגן עברי שישמור על ביטחונם ורכושם של המתיישבים היהודים. **מימוש** – הקמת ארגון "בר גיורא", הקמת ארגון "השומר" ופעילותו.
 - **המטרה** – פיתוח תרבות לאומית-עברית. **מימוש** – הוצאת ספרים וכתבי עת בעברית, הקמת מוסדות תרבות עבריים.
 - **המטרה** – פיתוח ההנהגה העתידית של היישוב העברי בארץ-ישראל. **מימוש** – הקמת מפלגות פוליטיות: הפועל הצעיר, פועלי ציון, אגודת האיכרים.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 131–136, 149–152; כנרת 1, עמ' 148–158, 163–168; לילך 1, עמ' 190–194, 200–209; מט"ח 1, עמ' 105–112, 122–128; רכס 1, עמ' 153–175, 183–186; שזר 1, עמ' 138–156, 159–165.

5. מאפייני התנועות הלאומיות

א. כיצד באים לידי ביטוי בתמונה המאפיינים שמלכדים את בני אותו הלאום:

- דת משותפת – במרכז התמונה עומד איש דת נוצרי עונד לצווארו צלב.
- סמל משותף – בתמונה נראה דגל בצבעי דגל הלאום (כחול, לבן אדום) שמונף לכבוד המעמד.
- מסורת – כמה מן הנאספים לבושים בבגדים מסורתיים של הלאום.
- היסטוריה – עבר משותף – התמונה מתארת אירוע היסטורי – ההכרזה של התנועה הלאומית הסרבית על שלטון עצמי במאי 1848.
- שפה משותפת – בתמונה איש הדת מחזיק מסמך עם כיתוב.

מאפיינים נוספים המלכדים את בני אותו הלאום:

- עקרונות פוליטיים משותפים.
- מטרה משותפת: הרצון לחיות יחד במסגרת מדינית-לאומית.
- זיקה לטריטוריה שרואים בה מולדת.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 10-11, 18; כנרת 1, עמ' 15-17; לילך 1, עמ' 11-19; מט"ח 1, עמ' 6, 10, 15, 20-22; רכס 1, עמ' 7, 9; שזר 1, עמ' 6, 8-10, 16.

ב. מאפיינים של מנהיגי התנועות הלאומיות באירופה:

- משכילים, בני המעמד הבינוני, עירוניים.
- מנהיגות המבוססת על כישורים ולא על ייחוס או מסורת.
- מנהיגים כריזמטיים שהאמינו בכוחם לשנות את המציאות, וגיבשו תוכניות לשינוי המציאות.
- מנהיגים שהשתמשו בכלים מודרניים לגיוס ההמונים.

כיצד המאפיינים באים לידי ביטוי בדמותו ובדרכי פועלו של בנימין זאב הרצל:

- הרצל היה ד"ר למשפטים, סופר ומחזאי.
- הרצל היה בן למשפחה עירונית, בורגנית שאין לה ייחוס מיוחד מן העבר.
- הרצל היה מנהיג כריזמטי ונערץ שסחף והלהיב את ההמונים, האמין בכוחו לשנות את המצב – "אם תרצו אין זו אגדה", והציג תוכניות מפורטות להוצאת המהלך לפועל ("מדינת היהודים", תוכנית בזל).
- הוא הפיץ את הרעיון הציוני באמצעות כלים מודרניים: ספרים, עיתון, קונגרסים ודיפלומטיה – מגעים עם שלטי המעצמות.

מקור מספר הלימוד:

יש לבחור במקור מתאים מספר הלימוד ולהסביר כיצד הוא מדגים את אחד המאפיינים שבאים לידי ביטוי בדמותו ובדרכי פועלו של הרצל.

בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 17, 61-62, 65, 67-73, 82, 86-87, 201; כנרת 1, עמ' 41-42, 89-103; לילך 1, עמ' 30, 143-156; מט"ח 1, עמ' 69-76, 145; רכס 1, עמ' 27, 109-121, 132; שזר 1, עמ' 85-99.

6.

התנועות הלאומיות – גורמים מעכבים וגורמים מסייעים**א. כיצד השפיעו המעצמות על המאבק של התנועות הלאומיות:****יוון**

- האימפריה העות'מאנית עִכְבָּה: שלטה ביוון והתנגדה להקמת יוון עצמאית; גייסה לעזרתה את הצי המצרי.
- רוסיה, בריטניה וצרפת סייעו: שלחו צי משותף ובקרב ימי הוא השמיד את הצי של טורקיה ושל מצרים (שנחלצה לעזרתה).

פולין

- רוסיה, פרוסיה ואוסטרו-הונגריה עִכְבָּה: שלטו על שטחי פולין והתנגדו להקמת פולין עצמאית.
- רוסיה עִכְבָּה: נלחמה במורדים הפולנים באמצעות צבא גדול, חזק ומאומן והביסה אותם.

איטליה

- אוסטריה וצרפת עִכְבָּה: שלטו באזורים בצפון איטליה ובדרומה וסירבו להעניק לה עצמאות.
- צרפת סייעה: בימיו של נפוליאון השלישי לקאבור לסלק את האוסטרים משטחי צפון איטליה; רעיונות המהפכה הצרפתית וכיבושי נפוליאון העמיקו את התודעה הלאומית האיטלקית והגבירו את הרצון של האיטלקים להיאבק על עצמאותם.
- פרוסיה – התבוסות שהנחילה לאוסטריה ולצרפת סייעו לאיטליה להשלים את תהליך האיחוד.

גרמניה

- אוסטריה עִכְבָּה: התנגדה לאיחוד גרמניה משום שרצתה לשמור על עליונותה באזור;
- סייעה: הצטרפה לגרמניה במלחמה נגד דנמרק.
- צרפת עִכְבָּה: התנגדה לאיחוד גרמניה משום שחששה שמדינה גרמנית חזקה תפגע במעמדה כמדינה מרכזית באירופה.
- דנמרק עִכְבָּה: שלטה באזורי שלזוויג והולשטיין והתנגדה להעברת שטחים אלה לפרוסיה.

גורמים אחרים שהשפיעו על המאבק של התנועות הלאומיות:**יוון:****גורמים שסייעו:**

- תמיכת יוונים שהיגרו מיוון וחיו בארצות אירופה.
- המתנדבים שהגיעו מכל רחבי אירופה לסייע במאבק היוונים בטורקים.
- דעת קהל אוהדת שהפעילה לחץ על המעצמות לשלוח כוחות עזר למורדים.
- גורמים שעִכְבָּה: התנגדות ראשי הכנסייה האורתודוקסית ביוון; סיוע של מצרים (מוחמד עלי) לטורקים.

פולין:**גורמים שסייעו:**

- המשכילים הפולנים הגולים ברחבי אירופה (בעיקר בפרוץ) טיפחו את הרומנטיקה, היו מקור להשראה והקימו תאים מהפכניים.
- הכנסייה הקתולית.
- תודעה לאומית חזקה.

גורמים שעִכְבָּה: פיצול פולין בין שלוש אימפריות הקשה על תיאום דרכי פעולה במאבק, משום שבני הלאום חיו באזורים שנכבשו על ידי מדינות שונות; המורדים הפולנים היו חסרי הכשרה צבאית ונלחמו נגד צבא רוסיה, שהיה גדול, מאומן וחזק; מאבק המעמדות בפולין פיצל את החברה: מנע גיוס מלא של האוכלוסייה; איכרים שהסתייגו מן המרד הסגירו את המורדים לרוסים.

איטליה:**גורמים שסייעו:**

- קאבור נעזר בנפוליאון השלישי כדי לדחוק את האוסטרים מצפון איטליה.
- הכריזמה של גריבלדי.
- הגותו של מאצ'יני.
- כוחה של פיימונטה.

גורמים שעייכבו: הכנסייה הקתולית שלטה על חלק מאדמות איטליה והתנגדה לאיחוד; חילוקי דעות בין המהפכנים בשאלת אופייה ודמותה של איטליה לכשתקום; פיצול בין הצפון לדרום – הבדל תרבותי, לשוני וכלכלי – הקשה על שיתוף פעולה ועל בניית זהות משותפת.

גרמניה:**גורמים שסייעו:**

- תודעה לאומית מפותחת (בצפון ובמערב).
- המנהיגות של ביסמרק – מנהיג פוליטי מנוסה, מוכשר ותכליתי.
- הצבא הפרוסי, שהיה גדול, מאומן ומצויד בנשק חדש.

גורמים שעייכבו: הפיצול הפוליטי של הקיסרות הגרמנית לנסיכויות שלשליטתה היו אינטרסים שונים, וההתנגדות של השליטים המקומיים לאובדן הסמכויות שלהם; אוכלוסייה שלה רקע תרבותי ודתי שונה (בצפון – רוב פרוטסטנטי, בדרום – רוב קתולי).

בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 34-41; כנרת 1, עמ' 47-48, 53-67; לילך 1, עמ' 35-36, 44-45, 50, 61-72; מט"ח 1, עמ' 15-16, 25-38; רכס 1, עמ' 25-38; שזר 1, עמ' 30-38, 54.

ב. מהו ההישג לעם היהודי בפרסום הצהרת בלפור על פי קטע המקור:

- בהצהרה יש הכרה רשמית מצד מעצמה (בריטניה) ביהודים כלאום ובזכותם לבית לאומי (מסגרת מדינית) בארץ-ישראל. **בקטע:** "הכריזה האדירה שבמדינות העולם שהיא מכירה רשמית בקיום האומה העברית"; "היא הכירה בקיימנו כאומה ואישרה את זכותנו לארץ".

- בהצהרה בריטניה מתחייבת לסייע בהקמת הבית הלאומי. **בקטע:** "ומתחייבת לסייע...".

כיצד תרמה הפעילות של התנועה הציונית להישג זה לטענת בן-גוריון המוצגת בקטע:

באמצעות פעילות בשני אפיקים: התיישבות בארץ-ישראל ובניינה – "המפעל החלוצי", לצד הסברה והפצה של הרעיון הציוני. פעילות זו הניחה את התשתית להכרה בכוחה של התנועה הציונית ובזכותה למדינה.

נימוק הטענה באמצעות פעולות מתחומים שונים:

- בתחום **ההסברה:** כתיבת ספרים ומאמרים; כינוס הקונגרס הציוני הראשון; ניסוח ופרסום תוכנית באזל; הפעילות המדינית של הרצל – מגעיו עם שלטי המעצמות; הפעילות של ויצמן לקידום ההצהרה.
- בתחום **המפעל החלוצי:** עלייה; רכישת קרקעות; הקמה ופיתוח של התיישבות חקלאית (צורות התיישבות חדשות); התרחבות לאזורים חדשים (גליל, שומרון, שפלת יהודה); הקמת עיר עברית – תל אביב; חיזוק ההתיישבות העירונית – יפו, ירושלים, צפת, טבריה, חיפה.

בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 69, 84, 105-107, 131-134; כנרת 1, עמ' 96-102, 147-150; לילך 1, עמ' 137-140, 181-182; מט"ח 1, עמ' 73-76, 105-106, 122; רכס 1, עמ' 115-122, 152-153; שזר 1, עמ' 90-95, 135, 138.

פרק שלישי – המאבק על הקמת מדינת ישראל

7. המאבק במדיניות בריטניה בארץ-ישראל (1945–1947)

א. מה היו התוצאות המיידיות של פיצוץ מלון המלך דוד:

- עשרות בני אדם ובהם ערבים, יהודים, בריטים מעובדי המשרדים ועוברי אורח נהרגו, רבים נפצעו, ונגרם נזק כבד לרכוש.
- העיתונות הבינ-לאומית וממשלות במדינות שונות גינו את הפעולה ואת מבצעה.
- הקרע בין המחתרות העמיק והוביל לפירוק "תנועת המרי העברי".

על פי המקורות, מה תהיה ההשפעה של אירוע זה על המאבק במדיניות בריטניה בארץ-ישראל:

מקור 1: פיצוץ מלון המלך דוד יוביל להחרפת המדיניות הבריטית כלפי היישוב היהודי ("עוד... ימדרו את חיינו"). המאבק יהיה ארוך, אך יש להמשיך במאבק זה ולהתמקד בתחומי פעולה אחרים, שיובילו לחירות ולתקומה לאומית (הכוונה לתחומי ההעפלה וההתיישבות).

מקור 2: פיצוץ מלון המלך דוד יזרז את הניצחון במאבק נגד מדיניות בריטניה כיוון שהוא הוביל את דעת הקהל ואת ההנהגה בבריטניה להכרה כי אין טעם בהמשך "מעשי הדיכוי" של הבריטים כלפי היישוב.

סיבות להבדלים בין המקורות בתיאור ההשפעה הצפויה של האירוע:

- **מאפייני העיתון שבו פורסם כל אחד מהקטעים:** מקור 1 – פורסם בעיתון מחתרת מטעם ההגנה. ההגנה לא ביצעה את פיצוץ המלון וביטאה את העמדה הרשמית של הנהגת היישוב, שלו הייתה כפופה, עמדה שגינתה את הפעולה ואת מבצעה ותמכה בפנייה למאבק במנדט הבריטי בדרכים אחרות. מקור 2 – פורסם מטעם האצ"ל בביטאון הארגון המחתרתי – חירות. האצ"ל ביצעו את הפעולה וביקשו להגן עליה ולהסביר מדוע בוצעה ומדוע הייתה נכונה וראויה ובעיקר מדוע יש להמשיך במאבק המזוין נגד הבריטים.
- **מועד הפרסום:** מקור 1 – פורסם ב-29/7, עדיין תחת הרושם של תוצאות האירוע והגינויים שגרר מצד דעת הקהל וממשלות שונות בעולם. מקור 2 – פורסם יומיים לאחר פרסום מקור 1 ולכן תיאור השפעת האירוע כולל גם מעין מענה לטענות נגד האצ"ל בנוגע להשפעה השלילית של האירוע על המשך המאבק. בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 59–63; לילך 2, עמ' 63–65; מט"ח 2, עמ' 77–78; רכס 2, עמ' 57–76, 85; שזר 2, עמ' 57–60.

ב. החשיבות של המאבק בתחום ההתיישבות בשנים אלה:

- הרחבת אזורי ההתיישבות (בנגב, סמוך לגוש עציון) לקראת ההכרעה על גבולות המדינה העתידה לקום.
- רכישת קרקעות במקומות שבהם הייתה התיישבות דלילה (בעיקר באזור הנגב) סייעה ליצור רצף התיישבותי והשפיעה על תוואי הגבול.
- הקמת יישובים באזורי גבול – חיזקה את ההגנה על אזורים אלה.

מקור מספר הלימוד:

יש לבחור במקור מתאים מספר הלימוד ולהסביר כיצד הוא מדגים את החשיבות של המאבק בתחום ההתיישבות בשנים אלה.

בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 64–65; לילך 2, עמ' 73–74; מט"ח 2, עמ' 81–82; רכס 2, עמ' 83–84; שזר 2, עמ' 48–51.

מלחמת העצמאות

.8

א. מאפיינים של השלב הראשון של מלחמת העצמאות:

- מלחמת אזרחים – מלחמה בין כוחות לא סדירים ומפוצלים (מחתרות, כנופיות).
- ממשלת המנדט הבריטי עדיין שלטה על ארץ-ישראל.
- אין אבחנה בין חזית ועורף.
- בהתחלה היישוב היה במגננה ולאחר מכן עבר ליוזמה.
- נעשה שימוש בעיקר בנשק קל.
- מאבק על הדרכים.

מקור מספר הלימוד:

יש לבחור מקור מתאים ולהסביר כיצד הוא מבטא את אחד המאפיינים שהוצגו.

מאפיינים של השלב השני של מלחמת העצמאות:

- מלחמה בין מדינות, מלחמה בין צבאות סדירים.
- הבריטים עזבו, ישראל הייתה מדינה עצמאית.
- בתחילת השלב ישראל הייתה במגננה ובלימה – מלחמת קיום, ובשלב מאוחר יותר היא נקטה ביוזמות.
- יבוא ושימוש בנשק כבד יותר (מטוסים, שריון, תותחים).

מקור מספר הלימוד:

יש לבחור במקור: מתאים ולהסביר כיצד הוא מבטא את אחד המאפיינים שהוצגו.
 בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 88–104, 124–140; לילך 2, עמ' 84–92, 99–108, 111; מט"ח 2, עמ' 94–104, 112–122; רכס 2, עמ' 103–116, 120–142; שזר 2, עמ' 77–88, 96–105.

החשיבות של הקמת צה"ל במהלך מלחמת העצמאות:

.ב.

- אפשר מעבר מגיוס המבוסס על התנדבות לגיוס חובה, והגדלת הכוח הצבאי היהודי, שהיה חיוני למאבק מול צבאות מדינות ערב.
- הפלישה של חמישה צבאות סדירים של מדינות ערב מייד לאחר הקמת המדינה, חייבה לנהל את המלחמה על פי קו מוסכם, ולהעמיד נגדם צבא מאוחד ומאורגן במקום כמה מחתרות שמתחרות זו בזו.
- ריכוז כל ענייני הביטחון בידי רשות ממלכתית אחת ולא בידי גופים מפלגתיים פוליטיים.
- הקמת צה"ל זמן קצר לאחר ההכרזה על הקמת המדינה סייעה למנוע את ההתחזקות של המחתרות כ"צבאות פרטיים של מפלגות".

מדוע הצטרפו הדרוזים לצה"ל בזמן המלחמה:

- ההישגים הצבאיים של צה"ל וההערכה שהיהודים ינצחו.
- שיתוף פעולה ביטחוני מוצלח ויחסי שכנות טובים בין יהודים לדרוזים בעבר (משנות השלושים).
- תמיכת נכבדי העדה וראשי המשפחות החשובות בהצטרפות לצה"ל.
- דרוזים שבאו מעבר לגבולות (מהר הדרוזים ומ"צבא ההצלה") התגייסו מסיבות אישיות.
- הרצון להגן על כפריהם בזמן המלחמה.

דוגמאות לסיוע של הדרוזים או של הצ'רקסים לכוחות היהודיים במלחמת העצמאות:

- לוחמים דרוזים סופחו כפלוגה לחטיבה 9, חטיבת עודד, שלחמה בצפון מערב הארץ. פלוגה זו הייתה שותפה להישגים בחזית הצפונית ובמבצע חירם.
- הצ'רקסים בני כפר כמא שיתפו פעולה עם ההגנה במהלך כיבוש הגליל התחתון, ובהמשך הצטרפו לכוחות צה"ל ולחמו כפלוגה במסגרת מבצע דקל (שבמהלכו השתלט צה"ל על נצרת, שפרעם וכפרים בגליל המערבי), במבצע חירם יצא כוח חלוץ של לוחמים צ'רקסים בראש הכוח הלוחם כדי לחלץ את היישוב הצ'רקסי ריחאניה.

ראו מידע בנושא במסמך מאת ד"ר איתי נגרי, **הדרוזים והצ'רקסים במלחמת העצמאות**.

בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 116–117; לילך 2, עמ' 97–98; מט"ח 2, עמ' 115–116; רכס 2, עמ' 120; שזר 2, עמ' 92–93.

9.

כ"ט בנובמבר 1947, תוצאות והשלכות של מלחמת העצמאות**א. הסעיפים העיקריים של תוכנית החלוקה שהתקבלה באו"ם בכ"ט בנובמבר:**

- סיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל; חלוקת הארץ לשתי מדינות, מדינה יהודית ומדינה ערבית; שיתוף פעולה כלכלי בין שתי המדינות, שמירה על זכויותיהם של אזרחי המדינה האחת שיבחרו להישאר לחיות במדינה האחרת; ירושלים וסביבתה ייהפכו לשטח בין-לאומי בחסות האו"ם.

הסעיפים שלא מומשו:

- חלוקת הארץ לשתי מדינות: כמה מדינה יהודית על רוב שטחה של ארץ-ישראל, כולל באזורים שלא יועדו לה בתוכנית החלוקה, ואילו בשאר השטח לא כמה מדינה ערבית עצמאית והוא נותר בשליטת ירדן או מצרים.
- ירושלים בפיקוח בין-לאומי: ירושלים חולקה בסופו של דבר בין ישראל לבין ירדן וחלקה המערבי נהפך לבירת ישראל.
- שיתוף פעולה כלכלי בין שתי המדינות: לא כמה מדינה ערבית.

סיבות:

- הנהגת ערביי ארץ-ישראל ומדינות ערב דחו את החלטת האו"ם ויצאו למאבק צבאי נגד היהודים.
- עם סיום המנדט הבריטי לא הייתה הכרזה על הקמת מדינה פלסטינית; הצבאות של מדינות ערב פלשו לארץ-ישראל.
- בשטחים שהיו מיועדים למדינה הערבית ונותרו בידי ירדן ומצרים לא כמה מדינה פלסטינית לאחר המלחמה כיוון שירדן ומצרים העדיפו לשלוט על שטחים אלו באופן ישיר וממלכת ירדן אף סיפחה את הגדה המערבית ואת מזרח ירושלים לממלכת ירדן.

בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 76, 79, 83, 124, 147; לילך 2, עמ' 80, 84, 99, 112–113; מט"ח 2, עמ' 88, 90, 98, 112, 124–125; רכס 2, עמ' 94–96, 100, 103, 120, 146–150; שזר 2, עמ' 65, 69, 77, 96, 106–107.

ב. הגורם להיווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים שבא לידי ביטוי בדבריו של חביב עיסא בקטע המקור:

עזיבה בגלל מצב המלחמה בעידוד ההנהגה הערבית. בקטע המקור: "המזכיר הכללי של הליגה הערבית... הבטיח"; "עצת אחים ניתנה לערביי ארץ-ישראל לעזוב את אדמתם... ולשבת ישיבת ארעי במדינות אחיות שכנות".

מקור מספר הלימוד

יש לבחור במקור מתאים מספר הלימוד ולהסביר כיצד הוא מבטא גורם נוסף להיווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים. בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 148–154; לילך 2, עמ' 89, 114–115; מט"ח 2, עמ' 119, 124, 126; רכס 2, עמ' 143–145; שזר 2, עמ' 107–109.

פרק רביעי – סוגיות נבחרות בתולדות מדינת ישראל

10.

תהליך הדה־קולוניזציה וגורל היהודים בארצות האסלאם

א. הנסיבות שהשפיעו על תהליך הדה־קולוניזציה בארצות האסלאם:

- התנגדות אידאולוגית של שתי מעצמות־העל (ארצות הברית וברית המועצות) לקולוניאליזם המסורתי.
- התנגדות לקולוניאליזם בדעת הקהל בעולם.
- משבר כלכלי בבריטניה ובצרפת לאחר מלחמת העולם השנייה.
- ירידה ברווחיות המעצמות.
- שינוי ביחסי הכוחות בעולם והשפעת "המלחמה הקרה".
- הקמת האו"ם, שנהפך לזירה מרכזית למאבק לסיום הקולוניאליזם ולהקמת מדינות עצמאיות.
- הקמת "הליגה הערבית" (1945), ששימשה גורם מדרבן ומסייע למאבק העמים הערביים שעדיין נשלטו על ידי מעצמות קולוניאליות.
- השלכות מלחמת העולם השנייה על אזרחי הקולוניות שלחמו בצבאות של המעצמות הקולוניאליות.

מקור מספר הלימוד:

יש לבחור במקור מתאים מספר הלימוד ולהסביר כיצד הוא מדגים אחת מן התוצאות של תהליך הדה־קולוניזציה. בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 159–161, 166, 168; לילך 2, עמ' 122–125, 128–130; מט"ח 2, עמ' 130–134; רכס 2, עמ' 158–168; שזר 2, עמ' 115–124.

ב. גורמים שהשפיעו על גורל היהודים בארצות האסלאם מסוף מלחמת העולם השנייה עד סוף שנות השישים של

המאה ה־20:

- תהליך הדה־קולוניזציה – משום שהיהודים נחשבו לתומכי המעצמה הקולוניאלית.
- התגברות הלאומיות – התחזקות של הזהות הלאומית בארצות האלה לווהה בדחיית התושבים היהודים, שנתפסו כזרים.
- ההשפעה של מלחמת העצמאות: המלחמה הגבירה את המתח בין יהודים ובין מוסלמים ואת האיבה של הציבור המוסלמי כלפי היהודים, בייחוד במדינות שנלחמו נגד ישראל (מצרים, סוריה, עירק, לבנון). במדינות רבות פרצו פרעות נגד יהודים (מצרים, עיראק, לוב, מרוקו) – יהודים נרצחו ונפצעו, רכושם נבזז, חנויות ובתים של יהודים הועלו באש, בתי כנסת נבזזו.
- ההשפעה של הקמת מדינת ישראל: רוב היהודים בארצות האלה קיבלו בהתלהבות את הקמת המדינה, דבר שהוביל להחרפה נוספת במתיחות בין מוסלמים ליהודים.
- ביוני 1946 ובספטמבר 1947 כונסו שתי ישיבות של הוועדה המדינית של הליגה הערבית, ובהן הוחלט לפגוע ביהודים שחיו במדינות ערב באמצעות שלילת אזרחותם, החרמת רכושם ועוד.
- ההשפעה של מלחמת סיני ומלחמת ששת הימים: הידרדרות במצב היהודים במצרים בעקבות מלחמת סיני, פרעות בלוב (1967).

הגורם העיקרי שהשפיע על יציאת היהודים מארצות האסלאם – נימוק באמצעות עובדות היסטוריות:

יש להציג את הגורם העיקרי ולנמק את עמדתו באמצעות שתי עובדות היסטוריות. בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 190–197; לילך 2, עמ' 160–168; מט"ח 2, עמ' 142–146; רכס 2, עמ' 187–199; שזר 2, עמ' 142–148.

11. עלייה וקליטה בשנות החמישים והשישים

א. כיצד הקשיים של העולים בתקופה זו באים לידי ביטוי בקטע המקור:

- הצורך למצוא מקום מגורים בתנאים של מצוקת דיור קשה. בקטע: מצוקה זו באה לידי ביטוי בהרחבה: השאלה הראשונה של העולים: "איפה נגור?"; האמירה המשעשעת: "חצי מיליון העולים... חסמו בגופם את כל החורים האפשריים בבתים"; ההתלבטות של קישון היכן לגור – בפחון במעברה עם משפחה מרובת ילדים או עם הדוד יעקב שגר במקור.
- אידיעת השפה העברית. בקטע: העולים שרים את המנון התקווה בלי מילים.
- הדרישה לאמץ את הערכים והתרבות של החברה הקולטת, להתנתק מן התרבות שבה גדל ולוותר על זהותו. בקטע: פקיד הסוכנות מחליף את שמו, קשהונט פרנץ, לשם העברי – אפרים קישון.
- יחס פטרוני ומתנשא של הממסד הקולט. בקטע: הפקיד מגיב: "איזה מזה שם המשפחה?", ולמשמע הבקשה לרשום את העולה בשמו הפרטי, פרנץ, הוא אומר: "אין דבר כזה. הלאה!".

הגורמים לקשיים אלה:

- מדינה צעירה בשלבי היערכות ובנייה לאחר מלחמה קשה שנאלצה להתמודד עם עלייה רחבת היקף ולספק לעולים צרכים בסיסיים כמו דיור, תעסוקה, חינוך, ולמצוא פתרון מהיר לבעיות רווחה ובריאות בהיעדר תשתית מתאימה ובאמצעים הכספיים הדלים שהיו ברשותה.
- העולים הגיעו בתוך זמן קצר, ומספר הנקלטים היה גדול ממספר הקולטים.
- תפיסת "כור ההיתוך", אשר שמה לה למטרה להקנות לאומה הישראלית תרבות מאחדת, ולשלב את העולים בתרבות ובמערכת הערכים של החברה הקולטת.
- שיקולים וצרכים שונים שהנחו את מדיניות הממשלה בתחומי הביטחון והכלכלה והשפיעו על הכוונת העולים למקומות דיור שונים: עקרון פיזור האוכלוסייה כיעד לאומי, יישובי שרשרת הביטחון, עיירות פיתוח, התיישבות חקלאית.

בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 279–284; לילך 2, עמ' 225–226; מט"ח 2, עמ' 221–225, 245; רכס 2, עמ' 279, 281–288; שזר 2, עמ' 229–245.

ב. הטיעונים בוויכוח שהתנהל בקרב ההנהגה במדינת ישראל בנוגע לעלייה המבוקרת:

טענה: למדינת ישראל אין אפשרות לקלוט את המוני העולים שמגיעים ולכן צריך להתאים את קצב העלייה ליכולת הקליטה ולקבוע סדר עדיפויות בהחלטה מי יעלה, על פי קריטריונים של גיל ומצב.

נימוקים:

- בארץ יש כ-600,000 יהודים בלבד, ואי אפשר לקלוט יותר ממיליון עולים בזמן כה קצר.
 - מדינת ישראל נאלצת להקדיש משאבים רבים וכוח אדם כדי לשקם את עצמה אחרי המלחמה, לבנות את עוצמתה הצבאית, להתמודד עם בעיות הביטחון שנוצרו ולהגן על גבולותיה. לכן יש להתאים את ממדי העלייה ליכולת הקליטה של המדינה ולהעדיף צעירים ובעלי מקצוע שיהיו מסוגלים לתרום לשיקום, לבנייה ולהגנה על המדינה.
 - מדינת ישראל שזה עתה קמה נמצאת בשלבי היערכות ובנייה של כל התשתיות ההכרחיות לקליטת העולים: הרווחה, החינוך, הבריאות והדיור. בתנאים אלה מוטב להעלות את הזקנים והחולים בשלב מאוחר יותר, כדי שיקבלו מענה הולם וכדי שלא יהיה עול נוסף על המערכת.
 - המאמץ לקלוט את כל העולים ללא הגבלה כמעט הביא לקריסה של מערכת הבריאות. בקרב העולים פרצו מגפות בשל תנאי היגיינה גרועים.
 - מכיוון שיש ארצות שהיהודים בהן נמצאים בסכנה קיומית, ומכיוון שבשלב זה למדינה אין די אמצעים להעלות ולקלוט את כל היהודים שמעוניינים לעלות אליה, המדינה צריכה לפעול להעלות תחילה את היהודים שנמצאים בסכנה קיומית ורק בשלב מאוחר יותר את שאר היהודים שמעוניינים בכך.
- טענה: מדינת ישראל צריכה לקלוט ללא הגבלה כל יהודי שרוצה לעלות אליה. לאפשר עלייה חופשית על אף קשיי הקליטה.

נימוקים:

- מדינת ישראל קמה כדי שכל יהודי יוכל לעלות אליה ולמצוא בה מקלט; במגילת העצמאות נקבע כי "מדינת ישראל תהא פתוחה לעלייה יהודית ולקניון גלויות"; חוק השבות (1950) קובע כי כל יהודי זכאי לעלות ארצה.
- מלחמת העצמאות הסתיימה בהסכמי שביתת נשק, ומדינת ישראל נאלצת להתמודד עם איום ביטחוני מתמשך. לנוכח איום זה מדינת ישראל דווקא זקוקה לעלייה גדולה משיקולים דמוגרפיים וכדי ליישב אזרחים בחלקי הארץ השונים ולאורך הגבולות.
- מצב היהודים במדינות שבהן הונהגה עלייה סלקטיבית עלול להידרדר בשל סכנות שונות כיוון שהשלטונות יסגרו את שעריהן, וכך תוחמץ הזדמנות להוציאם, כפי שאכן קרה במדינות אחדות.

מקור מספר הלימוד:

יש לבחור במקור מתאים מספר הלימוד, ולהסביר כיצד הוא מבסס את אחד מן הנימוקים שהציג.
בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 274-288; לילך 2, עמ' 163, 218-219, 220-222, 224-224;
מט"ח 2, עמ' 217-224; רכס 2, עמ' 279-288; שזר 2, עמ' 216-225, 227, 240.

12. מלחמת ששת הימים (1967)

א. כיצד השפיעו האירועים שקדמו למלחמת ששת הימים על ההחלטה של מדינת ישראל לפתוח במלחמה:

פעולות מדינות ערב:

- נאצר נקט צעדים שונים שהפרו את הסכמי 1957: ריכוז כוחות מצריים בסיני, סגירת מיצרי טיראן ופינוי כוח האו"ם מסיני.
- מלחמת התעמולה שניהל נאצר נגד ישראל והאיומים שלו להשמיד אותה הגבירו את המתחים בין ישראל ובין מצרים.
- הסכם הגנה שנחתם בין מצרים לסוריה (נובמבר 1966) ובין מצרים לירדן (מאי 1967) הגבירו את המתחים.

עמדת המעצמות:

- ברית המועצות ליבתה את הסכסוך בין מדינות ערב וישראל: היא סייעה למדינות ערב במתן הלוואות, סיפקה להן נשק חדיש, עודדה את סוריה ומצרים לפתוח במלחמה ואף העבירה למצרים מידע שגוי ולפיו ישראל מרכזת כוחות מול סוריה. צעדים אלה הגבירו את המתחים בישראל ואת החשש מפני התקפה צפויה.
- מעצמות המערב (בריטניה, צרפת, ארצות הברית) סירבו לערוב למדינת ישראל ותבעו ממנה שלא לפתוח במלחמה בתגובה לצעדים התוקפניים של נאצר.
- מאמציה של ישראל לגייס את המעצמות במהלך "תקופת ההמתנה" לפתרון מדיני של המשבר לא צלחו והובילו לתחושה של חוסר ברירה.
- ישראל סברה שמאחר שהמאמצים המדיניים לפתרון המשבר כשלו, ארצות הברית לא תתנגד למהלך צבאי.

המצב במדינת ישראל:

- התפתחה תחושה של חרדה קיומית.
- גיוס כוח המילואים נרחב בתגובה על ריכוז הצבא המצרי בחצי האי סיני, שיצר מעמסה כלכלית כבדה.
- לחץ של הצבא ושל דעת הקהל על הממשלה לצאת למלחמה כדי לזכות ביתרון ההפתעה.
- ב-1.6.67 צירף ראש הממשלה לוי אשכול את משה דיין ומנחם בגין לממשלה והקים ממשלת ליכוד לאומית.
- התפתחויות אלה לצד ההנחה שהמלחמה בלתי נמנעת עודדו את ממשלת ישראל לצאת למלחמה.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 220-222; לילך 2, עמ' 186-187; מט"ח 2, עמ' 183-184; רכס 2, עמ' 215-226; שזר 2, עמ' 171-175.

ב. הישגיה של מדינת ישראל במלחמת ששת הימים:

- פתיחת מיצרי טיראן והסרת האיום על חופש השיט לכיוון אילת.
- הסרת האיום על מקורות המים ויישובי אצבע הגליל מכיוון סוריה.
- השטח הנתון לשליטתה של ישראל גדל פי שלושה והגבולות החדשים העניקו לה עומק אסטרטגי והרחיקו את צבאות ערב מריכוזי האוכלוסייה במדינת ישראל.
- כיבוש מזרח ירושלים מידי ירדן אפשר גישה מחדש למקומות קדושים ליהודים, ובהמשך איחוד העיר ירושלים.
- ניצחונה הצבאי המהיר של ישראל העלה את מעמדה ויוקרתה בעולם וחיזק את מעמדה, בעיקר מול ארצות הברית (ומנגד הוביל לניתוק היחסים עם רוב מדינות מזרח אירופה וכמה נוספות).

כיצד מתייחסים המקורות למלחמה:

מקור 1:

- הקריקטורה מבטאת תחושה של אופוריה, החיל הישראלי רץ קדימה בנשק שלוף ומתבונן לאחור בחיוך, השמש זורחת מעליו ומחייכת אליו, ציפורים מעופפות סביבו.
- הקריקטורה מבטאת תחושה של הישג צבאי חסר תקדים, ניצחון היסטורי. ההיסטוריה בדמות של נערה שרודפת בחיוך אחרי החייל, הכותרת מעל: "חכה! חכה! חכה! אני לא מספיקה לרשום", שורת השלטים שעליהם מצוינים שטחים שצה"ל כבש במלחמה מידי סוריה ירדן ומצרים.
- בקריקטורה לא מופיעים האויבים, ולא נראית לחימה ואין התייחסות למחיר שגובה המלחמה.

מקור 2:

מתאר רגשות מעורבים של שמחת ניצחון לצד עצב על המחיר הכבד של הנופלים במלחמה. המלחמה מתוארת כחווייה קשה הגובה מן הלוחמים מחיר פיזי ונפשי.

סיבות להבדל בין המקורות בהתייחסות למלחמה:

- זהות הדובר/יוצר המקור. מקור 1 – הוא יצירה של מאייר קריקטורות, אזרח שלא חווה את המלחמה בחזית ולכן אינו מתייחס למחיריה ולהשפעות שלה על הלוחמים. מקור 2 – הדובר הוא יצחק רבין, שהיה הרמטכ"ל בזמן המלחמה, לחם במלחמות קודמות ומכיר מקרוב את חוויית המלחמה, את מחיר הדמים הכבד ואת התחושות של החיילים שלחמו בה.
- מועד הפרסום של כל אחד מן המקורות. מקור 1 – פורסם בעיתון בסמוך לסיום המלחמה, המאייר נמצא תחת הרושם הרב של הכיבוש המהיר של השטחים ושל ההישגים המפתיעים וחסרי התקדים. נוסף על כך הוא מונע כנראה מן הרצון והצורך לעודד ולחזק את המורל של העם. מקור 2 – פורסם מעט לאחר סיום המלחמה, כאשר הלחימה הסתיימה והייתה שהות להרהר בה ובהשפעותיה.
- סוג המקור ומטרת פרסומו: מקור 1 – הוא קריקטורה בעיתון המיועד לקהל הרחב. הקריקטורה מעבירה מסר פשטני ולא מורכב בצורה גרפית. מקור 2 – הוא נאום בטקס הענקת תואר דוקטור לשם כבוד, הנאום נישא בפני קהל מכובדים מהאקדמיה ודמויות בולטות נוספות. החשיבות של הנאום והטקס השפיעו על מורכבות המסר ועל תיאור המלחמה.

בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 229–235; לילך 2, עמ' 192, 194–195; מט"ח 2, עמ' 185–187;
רכס 2, עמ' 232–233, 239; שזר 2, עמ' 179–184.

13. מלחמת יום הכיפורים (1973)

א. הגורמים שהשפיעו על החלטת מצרים לפתוח במלחמה באוקטובר 1973:

השיקולים של נשיא מצרים סאדאת:

יש הטוענים שסאדאת ראה במלחמה אמצעי לפתיחת תהליך מדיני שיביא לנסיגת ישראל מסיני, לאחר שנדחו יוזמותיו להסדר עם ישראל.

תוצאות של מלחמת ששת הימים:

- הישגי ישראל במלחמה העצימו את התנגדותה למדינת ישראל והיא שאפה למחוק את הכישלון ולנקום על ההשפלה שספגה מצרים במלחמת ששת הימים.
 - מצרים רצתה להחזיר לעצמה את שטחי חצי האי סיני שנכבשו במלחמת ששת הימים.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 242–245; לילך 2, עמ' 199; מט"ח 2, עמ' 191; רכס 2, עמ' 239, 241, 245;
שזר 2, עמ' 185, 195.

הנחיות לחלוקת הנקודות

יש לתת עד 100% מן הניקוד על הסבר הגורמים שהשפיעו על החלטת מצרים לפתוח במלחמה באוקטובר 1973, יש להתייחס לשיקולים של סאדאת ולתוצאות של מלחמת ששת הימים (20%+30%+50%)

ב. הישגיה של מדינת ישראל במלחמת יום הכיפורים:

- במהלך המלחמה התחזק הקשר עם ארצות הברית, וישראל הצליחה לקבל סיוע אמריקאי משמעותי.
- אף על פי שהופתע בראשית המלחמה, הצליח צה"ל לעצור את התקדמות צבאות מצרים וסוריה ואף לצאת למתקפת נגד ולכבוש בחזרה את השטחים שנפלו בידיהם.
- צה"ל כבש שטחים מעבר לגבולות סיני ורמת הגולן והגיע עד למרחק 40 ק"מ מדמשק ו-101 ק"מ מקהיר.

הישגיה של מצרים במלחמת יום הכיפורים:

- ההתקפה המצרית הצליחה להפתיע את ישראל.
- הצבא המצרי הצליח לחצות את התעלה, לכבוש את רוב המוצבים, לבסס קו הגנה מעבר לתעלה בעומק מספר ק"מ בסיני ואף להדוף את ניסיון התקפת הנגד הראשונה של צה"ל.
- עם סיום המלחמה נותרו כוחות מצריים מערבית לתעלת סואץ.
- הצבא המצרי הסב לצה"ל אבדות קשות.
- הצבא המצרי הוכיח כושר לחימה גבוה.
- השיחות בסיום המלחמה הובילו להסכמי הפרדת הכוחות שיביאו לפתיחתה מחדש של תעלת סואץ, להרחקת צה"ל מהגבול ובסופו של דבר היו בסיס למשא ומתן ולחתימה על הסכם השלום שהביא להשבת שטחי סיני למצרים.

כיצד מתארים המקורות את השפעת המלחמה על מדינת ישראל:

- מקור 1:** מציג את ההשפעה השלילית של המלחמה על מדינת ישראל, את הפגיעה בדימוי העצמי של מדינת ישראל, ובדימוי של צה"ל על אף הניצחון במלחמה. דמות הישראלי המשתקפת במראָה שפופה, מובסת, חלושה, עומדת על פח זבל, הרקע מסביב אפל וקודר – ביטוי לתחושות הקשות שרווחו בחברה הישראלית לאחר המלחמה.
- מקור 2:** מציג את ההשפעה החיובית של המלחמה. הניצחון במלחמה על אף ההפתעה חיזק את תחושת הביטחון והעוצמה בקרב הלוחמים ובקרב העם כולו משום שהוכיח כי אי אפשר להביס אותנו אפילו במלחמה שלה תנאי פתיחה קשים.

סיבות להבדל בין המקורות בתיאור השפעת המלחמה:

- **זהות הדובר/יוצר המקור.** **מקור 1** – הוא יצירה של מאייר, אזרח שמבטא באמצעות קריקטורה את התחושות הקשות שרווחו בציבור הישראלי בעקבות המלחמה לפי תפיסתו. **מקור 2** – הוא ריאיון עם קצין בכיר בצבא שמבקש לחזק את פקודיו ואת רוח הקרב של צה"ל באמצעות תיאור דבריו המעודדים של מפקד צבאי אחר שלחם במלחמה וחווה גם את רגעי הניצחון בסופה.
- **מועד הפרסום של כל מקור.** **מקור 1** – הוא איור שפורסם זמן קצר יחסית לאחר המלחמה, כאשר הרושם הקשה שלה עדיין היה נוכח מאוד ובזמן שתנועות המחאה יצאו נגד ההנהגה וקראו להתפטרותם של האחראים על המחדל בפרוץ המלחמה. **מקור 2** – מתאר שיחה שהתקיימה שנים רבות לאחר המלחמה, כאשר הרושם הקשה של ההפתעה ומחיריה אולי התעמעם, וכאשר ממרחק של זמן נוספה פרספקטיבה היסטורית רחבה יותר בסוגיה של השפעות המלחמה.

בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 248–257; לילך 2, עמ' 201–202, 206; מט"ח 2, עמ' 191–192, 197;
רכס 2, עמ' 246, 248–249, 256; שזר 2, עמ' 187–188, 195.